تحلیل مدل کنش بر اساس دکترین سیاست خارجی روسیه در جنگ ایران و اسرائیل

میانجی، متحد یا تماشاگر؟

مهدی سیف‌نوربری
پژوهشگر

تشدید درگیری‌های ایران و اسرائیل در خرداد ۱۴۰۴، به‌عنوان یکی از پیچیده‌ترین بحران‌های ژئوپلیتیکی خاورمیانه روسیه را در موقعیتی حساس قرار داده است. روابط استراتژیک مسکو با تهران، روابط عمل‌گرایانه با تل‌آویو، تجربه جنگ اوکراین، و بازگشت دونالد ترامپ به قدرت همگی بر مدل کنش کرملین در جنگ ایران و رژیم صهیونیستی تأثیرگذار بوده‌اند. این تحلیل به بررسی نگاه روسیه به این جنگ، اهداف و روند نظامی، تأثیر جنگ اوکراین، نقش همکاری اسرائیل با اوکراین و غرب، سیاست‌های مسکو در مواجهه با دونالد ترامپ، دکترین سیاست خارجی روسیه در خاورمیانه و همه مهم‌تر روابط گسترده مسکو و تهران و در نهایت بررسی سناریوهای احتمالی ورود روسیه به درگیری‌های ایران و رژیم صهیونیستی می‌پردازد.

دکترین سیاست خارجی روسیه در خاورمیانه در دوران پوتین

در ابتدا برای ورود به بحث بهتر است نگاهی به سیاست‌های کلان کرملین در منطقه خاورمیانه بیندازیم تا با تصویری روشن‌تر بتوانیم به تحلیل عملکرد مسکو در قبال روندهای جاری غرب آسیا و چالش میان تهران و تل‌آویو بپردازیم. از همین‌روی با نگاهی کارشناسی به دکترین سیاست خارجی روسیه در خاورمیانه در دوران ولادیمیر پوتین، می‌توان آن را به دو قسمت قبل و بعد از جنگ اوکراین (۲۰۲۲) تقسیم‌بندی کرد که مطمئناً تحولات قبل توجهی را تجربه کرده است.

دکترین سیاست خارجی قبل از جنگ اوکراین (تا فوریه ۲۰۲۲)

پیش از جنگ اوکراین، دکترین سیاست خارجی روسیه در خاورمیانه بر سه اصل کلیدی استوار بود:

۱ تقویت نفوذ ژئوپلیتیکی با هزینه کم که در مداخله موفق روسیه در سوریه (۲۰۱۵) برای حفظ بشار اسد و پایگاه‌های نظامی طرطوس و حمیمیم مشهود بود. این رویکرد نشان‌دهنده استراتژی عمل‌گرایانه مسکو برای کسب نفوذ حداکثری با منابع محدود بود.

۲ توازن در روابط با بازیگران منطقه‌ای که به روسیه امکان داد روابط این دیپلماسی چندوجهی از درگیری مستقیم در منازعات منطقه‌ای جلوگیری کرد.

۳ مقابله با نفوذ غرب، به‌ویژه آمریکا که در حمایت از ایران در مذاکرات برجام و همکاری با عربستان در اوپک پلاس دیده شد. سند مفهومی سیاست خارجی روسیه (۲۰۱۶) بر استقلال استراتژیک و تقویت جایگاه جهانی مسکو تأکید داشت.

دکترین سیاست خارجی پس از جنگ اوکراین (۲۰۲۲ به بعد)

اما جنگ اوکراین و تقابل جدی و تحریم‌های گسترده غرب دکترین سیاست خارجی روسیه را متحول کرد. این تحولات شامل موارد زیر است:

وابستگی بیشتر به محور ضدغرب به‌ویژه ایران و چین که در توافق استراتژیک جامع ۲۰ ساله با ایران منعقد شد. مدیریت منابع محدود به دلیل فشارهای جنگ اوکراین که مسکو را به استفاده از دیپلماسی فعال، به جای مداخله نظامی سوق داد. تقویت دیپلماسی چندقطبی در چهارچوب بریکس و سازمان همکاری شانگهای که در پیشنهاد میانجی‌گری در جنگ ایران و اسرائیل دیده می‌شود. حفظ توازن و احتیاط بیشتر در روابط با اسرائیل، به دلیل آنکه مسکو تل‌آویو را پس از جنگ اوکراین در جبهه غرب دشمنانه می‌کرد. این مفهوم را می‌توان در سند سیاست خارجی ۲۰۲۳ بر مقابله با نظم مبتنی بر قوانین غرب و تقویت شراکت با کشورهای غیرغربی به خوبی مشاهده کرد.

تفاوت‌های کلیدی: قبل از درگیری اوکراین روسیه بر نفوذ حداکثری با هزینه کم و توازن گسترده تمرکز داشت. پس از آن مسکو به دلیل انزوا از جغرب غرب به ایران و چین وابسته‌تر شد و رویکرد محافظه‌کارانه‌تری را دنبال کرد.

روابط استراتژیک روسیه با ایران و اسرائیل

روابط روسیه و ایران پس از جنگ اوکراین به سطح بی‌سابقه‌ای از همکاری استراتژیک رسیده است. اعضای توافق‌نامه مشارکت استراتژیک جامع در ژانویه ۲۰۲۵، همکاری در حوزه‌های سیاسی، نظامی، اقتصادی و انرژی را تقویت کرد. ایران با تأمین مسیرهای تجاری، جایگزین روی‌های قبلی روسیه فراهم آورده است. این همکاری‌ها ریشه در بی‌اعتمادی مشترک به غرب دارد. همچنین می‌توان به تلاش روس‌ها برای عضویت ایران در سازمان‌های بین‌المللی همچون بریکس، سازمان همکاری‌های شانگهای و اتحادیه دانقتصادی اوراسیا اشاره کرد که هم به لحاظ سیاسی، امنیتی و هم اقتصادی می‌تواند کمک‌های شایانی در اختیار تهران بگذارد.»

حجم تجارت با ایران

حجم تجارت دوجانبه تهران–مسکو در سال ۲۰۲۴ به ۸.۴ میلیارد دلار رسید، که نسبت به ۴ میلیارد دلار در ۲۰۲۱ افزایش داشت. به گزارش تاس و گائف اینترنشنال فوروم، توافق تجارت آزاد با اتحادیه اقتصادی اوراسیا در ۲۰۲۳ رشد ۲۲ درصدی را در پنج ماه اول ۲۰۲۵ رقم زد. صادرات ایران شامل محصولات کشاورزی و فلزات است و روسیه گاز، غلات و تجهیزات ماشین‌سازی صادر می‌کند. سرمایه‌گذاری‌های روسیه در نفت، گاز و کریدور شمال–جنوب به ۵۰ میلیارد دلار تعهد رسیده است.

عوامل تعریف‌کننده روابط با ایران

۱ همسویی ژئوپلیتیکی ضدغرب: به توجه به گزارش اندیشکده‌های مختلف تحریم‌های غرب دو کشور را به هم نزدیک‌تر کرده است.

۲ همکاری نظامی، به گزارش اسپوتنیک، ایران در طول جنگ روسیه و اوکراین توانسته با مشاوره و کمک‌های مستشاری کمک‌هایی را در حوزه پهپادی در اختیار مسکو قرار دهد و از سوی دیگر روسیه سامانه‌های دفاع هوایی اس–۳۰۰ را به ایران ارائه مینماید.

۳ رقابت و احتیاط: اما روابط تهران و مسکو الزاماً در تمامی حوزه‌ها یکنواخت پر هم تعریف نمی‌شود یا در برخی موضوعات به صورت مقطعی موضوعات مشترک همکاری تعریف‌شده. برای نمونه می‌توان پرونده‌هایی را در سوریه و یا قفقاز مثال زد که روابط دوجانبه با رقابت یا احتیاط همراه بوده است.

۴ وابستگی اقتصادی محدود: حجم تجارت با ایران در مقایسه با چین ناچیز است. باتوجه به فرصت‌های بی‌شمار و بازارهای گسترده برای تجارت در دو کشور به‌خصوص پس از جنگ اوکراین کرملین روسیه با تحریم‌های گسترده غربی مواجه شده به دلایل مختلف از جمله عدم شناخت دو طرف به خصوص بخش خصوصی از ظرفیت‌های بالای اقتصادی به هیچ عنوان شاهد افزایش چشمگیر حجم تجاری میان دو کشور نبوده‌ایم تا بتوانیم یک وابستگی متقابل اقتصادی میان دو کشور را شاهد باشیم.

۵ مشارکت در پروژه‌های زیرساختی: کریدور شمال–جنوب برای صادرات روسیه به هند و کشورهای جنوب شرق آسیا کاملاً ضروری و حیاتی است. از سوی دیگر در این بخش سرمایه‌گذاری‌های روسیه در حوزه‌های زیرساخت‌های ایران همانند بهینه‌سازی پالایشگاه‌های نفتی و گاز تکمیل کشف میادین جدید گازی و همچنین سرمایه‌گذاری، اجراء تکمیل فازهای ۲ و ۳ نیروگاه اتمی بوشهر و دو نیروگاه جدید از دیگر همکاری‌های مهم دو کشور در پروژه‌های زیرساختی است.

روابط استراتژیک با اسرائیل

روابط با اسرائیل کمتر استراتژیک، اما از نظر فرهنگی و امنیتی مهم است. به گزارش تاس و نیو یورک تایمز، مک‌یوبت المقدس غربی را در ۲۰۱۷ به رسمیت شناخت به دلیل حضور ۱.۵ میلیون روس تبار، روابط فرهنگی و اقتصادی خود را با تل‌آویو حفظ کرده است. البته باید به همکاری‌های امنیتی دو پایتخت در برخی پرونده‌ها همچون سوریه اشاره داشت.

حجم تجارت با اسرائیل

حجم تجارت مسکو–تل‌آویو در ۲۰۲۳ حدود ۳.۵ میلیارد دلار بود. به گزارش اسپوتنیک و کاردین روسیه غلات و مواد خام به اسرائیل صادر می‌کند و اسرائیل فناوری پیشرفته و محصولات کشاورزی. با این حال نقش‌های سیاسی رشد تجارت را محدود کرده است.

عوامل تعریف‌کننده روابط با اسرائیل

روابط استراتژیک روسیه با اسرائیل اگرچه به اندازه روابط با ایران عمیق و راهبردی نیست از منظر فرهنگی، امنیتی و ژئوپلیتیکی اهمیت قابل توجهی دارد. این روابط در چهارچوب سیاست خارجی عمل‌گرایانه روسیه در خاورمیانه که بر حفظ توازن بین بازیگران منطقه‌ای و مقابله با نفوذ غرب تأکید دارد شکل گرفته است.

۱ روابط فرهنگی و جمعیتی: یکی از مهم‌ترین عوامل تعریف‌کننده روابط روسیه و اسرائیل حضور جامعه بزرگ روس‌تبار در اسرائیل است. این جمعیت ۱.۵ میلیون نفره که عمدتاً از مهاجران یهودی اتحاد جماهیر شوروی سابق و پس از فروپاشی آن در دهه ۱۹۹۰ هستند، به‌عنوان یک پل فرهنگی و سیاسی بین مسکو و تل‌آویو عمل می‌کند. به گزارش نیویورک‌تایمز، این جامعه نه‌تنها روابط فرهنگی را تقویت کرده، بلکه به‌عنوان یک اهرم دیپلماتیک برای روسیه عمل می‌کند. زیرا بسیاری از این افراد همچنان روابط خانوادگی، زبانی و فرهنگی با روسیه دارند. این عامل مسکو را به حفظ روابط دوسته با اسرائیل ترغیب می‌کند، حتی در شرایطی که تنش‌های سیاسی مانند حمایت اسرائیل از اوکراین روابط را تحت فشار قرار داده است.

کرملین از این جمعیت برای گسترش نفوذ نرم خود در اسرائیل استفاده می‌کند، از جمله‌ا از طریق حمایت از برنامه‌های فرهنگی، رسانه‌های روس‌زبان و، فعالیت‌های دیپلماتیک مانند تبادلات دانشگاهی و رویدادهای فرهنگی. به عنوان مثال، شبکه‌های رسانه‌ای روس‌زبان مانند RT و Sputnik در اسرائیل مخاطبان قابل‌توجهی دارند و به ترویج دیدگاه‌های کرملین کمک می‌کنند. این حضور فرهنگی همچنین به مسکو امکان داده تا در سیاست داخلی اسرائیل، به‌ویژه در میان احزاب راست‌گرا که برخی از اعضای روس‌تبار در آن‌ها فعال هستند، نفوذ محدودی داشته باشد. با این حال به گزارش گاردین، این نفوذ به دلیل همسویی استراتژیک اسرائیل با غرب محدود باقی مانده است.

۲ همکاری امنیتی در سوریه: همکاری امنیتی در سوریه یکی از مهم‌ترین ستون‌های روابط روسیه و اسرائیل است. به گزارش راشا توردی و موسسه مطالعات جنگ، از زمان مداخله روسیه در سوریه در سال ۲۰۱۵، مسکو تل‌آویو مکانیزم هماهنگی اطلاعاتی ایجاد کرده‌اند تا از درگیری مستقیم بین نیروهایشان جلوگیری کند. به گزارش واشنگتن انستیتوت، این رویکرد نشان‌دهنده اولویت روسیه برای حفظ توازن بین ایران و اسرائیل در منطقه است، زیرا مسکو نمی‌خواهد با درگیری مستقیم با اسرائیل منافع خود در سوریه از جمله پایگاه‌های نظامی طرطوس و حمیمیم را به خطر بیندازد. این همکاری امنیتی، به گزارش شورای آتلانتیک، به دلیل نگرانی‌های مشترک درباره ثبات منطقه و جلوگیری از گسترش گروه‌های افراطی مانند داعش تقویت شده است. اسرائیل و روسیه هر دو از بی‌ثباتی در سوریه نگران هستند، اگرچه دلایل آن‌ها متفاوت است: اسرائیل به دنبال محدود کردن نفوذ ایران بود، درحالی‌که روسیه بر حفظ کنترل دولت اسد (تا پیش از سقوط او در دسامبر ۲۰۲۴) و پایگاه‌های نظامی خود تمرکز داشت. به گزارش اندیشکده روسی والدای، این همکاری اطلاعاتی به مسکو امکان داده تا نقش میانجی بین ایران و اسرائیل را ایفا کند، هرچند این نقش با سقوط اسد و تشدید تنش‌های ایران و اسرائیل در ۲۰۲۵ کاملاً تضعیف شده.

۳ بی‌اعتمادی به غرب و استفاده از اسرائیل به‌عنوان اهرم: بی‌اعتمادی مشترک روسیه به غرب، به‌ویژه ایالات متحده، عامل مهمی در تعریف روابط با اسرائیل است. به گزارش والدای و فارین افرز، روسیه از روابط با اسرائیل به‌عنوان ابزاری برای کاهش نفوذ آمریکا در خاورمیانه استفاده می‌کند. اگرچه اسرائیل متحد کلیدی آمریکا است، مسکو با حفظ روابط دوسته‌ا با تل‌آویو تلاش دارد تا از یک جانبه‌گرایی آمریکا در منطقه جلوگیری کند. به گزارش آرتی، این رویکرد به‌ویژه در مذاکرات مربوط به مسائل مناقشه‌ای، مانند مناقشه فلسطین و اسرائیل یا توافق هسته‌ای (برجام)، مشهود است. جایی که روسیه خود را به‌عنوان یک بازیگر بی‌طرف معرفی می‌کند.

روسیه از روابط با اسرائیل برای ارسال پیام به غرب استفاده می‌کند که می‌تواند با متحدان آمریکا همکاری کند، حتی در حالی که محور ضدغرب با ایران و چین را تقویت می‌کند. این استراتژی با دکترین سیاست خارجی پوتین، به‌ویژه پس از جنگ اوکراین، هم‌خوانی داشته که بر ایجاد نظم جهانی چندقطبی تأکید دارد.

با این حال، این رویکرد با محدودیت‌هایی مواجه است. زیرا اسرائیل به دلیل وابستگی استراتژیک به آمریکا، تعلیقی به نزدیکی بیش از حد به مسکو ندارد.

۴ محدودیت‌های سیاسی ناشی از همسویی اسرائیل با غرب: حمایت اسرائیل از اوکراین و همسویی با تحریم‌های غرب علیه روسیه پس از فوریه ۲۰۲۲، روابط مسکو و تل‌آویو را تحت فشار قرار داده. به گزارش منابع روسی و آمریکایی، اگرچه اسرائیل از ارسال تسلیحات مستقیم به اوکراین خودداری کرده تا روابط با مسکو را حفظ کند، اما کنش‌های به اصطلاح بشردوستانه و حمایت سیاسی از کی‌یف، کرملین را نسبت به نیات تل‌آویو محتاط کرده است. به گزارش مؤسسه مطالعات جنگ، این همسویی اسرائیل با غرب، انگیزه روسیه برای حفظ روابط متعادل با تل‌آویو را کاهش داده و مسکو را به سمت حمایت سیاسی بیشتر از ایران سوق داده است. تنش‌های سیاسی ناشی از جنگ اوکراین باعث شده تا برخی مقامات روس، اسرائیل را به‌عنوان بخشی از محور غربی علیه روسیه ببینند. با این حال، مسکو به دلیل ملاحظات فرهنگی و امنیتی، از قطع کامل روابط با اسرائیل اجتناب کرده است. این استراتژی با دکترین سیاست خارجی پوتین، به‌ویژه در پاسخ به خطر فروپاشی یک متحد استراتژیک کلیدی رخ می‌دهد، مشابه نگرانی مسکو از سقوط بشار اسد در سوریه.

۵ نظر حجم تجارت: تجارت بین روسیه و اسرائیل، اگرچه از حجم متنوع اما محدود؛